

**Světová politika
ve 20. století
(II.)**

Vladimír Nálevka

NAKLADATELSTVÍ ALEŠ SKŘIVAN ml.
Praha 2000

I. Evropské obranné společenství a dohody z Londýna a Paříže

Na počátku 50. let sledovala bonnská vláda dva základní cíle – především dosažení úplné suverenity země a v perspektivě i sjednocení celého Německa. Kancelář Dr. Konrad Adenauer usiloval o plnou integraci SRN do západoevropského politického a ekonomického systému a v neposlední řadě i o její začlenění do Severoatlantické aliance, přičemž se netajil názorem, že jediné „znovuvyžbrojením může Spolková republika dosáhnout potvrzení své politické role v soudobém dění“. Adenauerova politická koncepce směřovala k posílení amerického vědomí o nezbytnosti západoněmecké vojenské síly. Vážnou překážkou – v evropském kontextu – byla Francie, která reagovala odmítavě na jakékoli zmínky o renesanci německé branné moci.

Evropské obranné společenství

V kauze západoněmecké remilitarizace musel „stařec z Rhöndorfu“ obratně manévrovat a jeho první sondážní návrhy se týkaly projektu evropské armády. Dne 22. listopadu 1949 podepsal Adenauer se třemi vysokými komisaři západních okupačních mocností tzv. Petersberskou dohodu, která Spolkové republice povolila navazovat obchodní a konzulární styky s ostatními státy, vstupovat do mezinárodních organizací, stavět zámořské lodě a výrazně omezovala dosud probíhající demontaže v průmyslových aglomeracích. Bonn se však na druhé straně zavázal „zachovat demilitarizaci spolkového území a všemi prostředky, jež jsou v jeho moci, zamezit opětovnému ustavení ozbrojených sil“. Význam této dohody spočíval mimo jiné i ve fixaci zahraniční politiky SRN na formující se západoevropskou integraci. Několik dní po onom slavnostním aktu v hotelu na Petersbergu u Königswinteru vypustil kancléř pokusný balonek.

V rozhovoru s korespondentem severoamerického listu Cleveland Plain Dealer dne 3. prosince 1949 hovořil Konrad Adenauer o možném příspěvku SRN k obraně Západu, který by měl „formu německého kontingentu v rámci evropské armády“. Načasované interview mělo značný ohlas a Washington se pokusil uklidnit francouzskou a nizozemskou veřejnost prohlášením o ryze soukromém charakteru rozhovoru. Dean Acheson v této souvislosti kategoricky popřel jakékoli jednání o vzniku integrovaných jednotek. Nicméně o připojení Spolkové republiky k Evropské radě se již diskutovalo a v Bonnu v tajnosti pracovala skupina generála Manteuffela na plánech obrany země.

Ernest Bevin

Mezinárodní politické klima se změnilo po vypuknutí války v Koreji. V polovině srpna 1950 se Adenauer obrátil na vysoké komisaře západních okupácních sil s naléhavou žádostí o zkvalitnění bezpečnostního jistění Spolkové republiky. O dva týdny později rozvedl tuto otázku v memorandu, které adresoval vládám Spojených států, Velké Británie a Francie. Operoval sovětskou hrozbou a s poukazem na existenci východoněmecké policie žádal „vytvoření vlastní vojenské síly v dostatečném množství“. Vysoký komisař USA pro Německo John McCloy doprovodil Adenauerovo memorandum doporučujícími slovy: „V určité formě musí být Němcům umožněno, budou-li chtít, brát svou zemi.“

Od 12. do 18. září 1950 jednali v New Yorku tajně ministři zahraničí západních velmocí: Dean Acheson, Robert Schuman a Ernest Bevin a posuzovali možnosti západoněmeckou žádost. Schuman a Bevin prosazovali posílení severoamerických sil v SRN, ale Acheson tuto alternativu odmítl. Argumentoval vojenskou angažovaností Spojených států v Koreji a vystoupil s protinávrhem na vytvoření integrované evropské armády s mezinárodním štábem a velením, která by zahrnovala i menší počet německých divízií. Schuman rozhodně oponoval a předložil k diskusi kompromisní projekt přednostního vyzbrojení evropských členů atlantické koalice. Britské stanovisko nebylo tak vyhraněné a Clement Attlee je v instrukci pro Bevina formuloval následujícími způsoby: „Případná účast Německa na obraně Evropy může být plánována jen uvnitř společné obrany Západu. Prošba Dr. Adenauera, směřující k vytvoření spolkové policie pod demokratickou kontrolou, se zdá být vskutku podpořená dosi silnými argumenty. Taková policie však nebude smět představovat zárodek nové německé armády.“

Výsledkem zářijové schůzky bylo rozsáhlé komuniké, které akcentovalo posílení zbrojního potenciálu atlantického společenství. Ve vztahu k Bonnu se účastníci poradily shodli na zvýšení počtu svých okupačních jednotek a na nutnosti zahájit přípravy k formálnímu ukončení válečného stavu, ovšem bez podpisu celoněmecké a celospojenecké mírové smlouvy. Dále se zavázali brátnit Spolkovou republiku, zrušili další omezení pro její ekonomiku a revízi okupáčního statutu jí umožnili navazovat diplomatické styky. Dne 9. července 1951 byl ukončen válečný stav s Německem.

Trumanova administrativa nebyla se zářijovou schůzkou spokojena a ještě na sklonku měsíce zaslala do Paříže a do Londýna ultimatum, ve kterém trvala na jejich souhlasu s vyzbrojením SRN, jinak hrozila stažením svých vojenských sil z Evropy. Přístup Spojených států hořce glosoval tajemník Quai d'Orsay Pierre Schneider: „Ve Washingtonu mají od naší porážky v roce 1940 více důvěry v německé vojáky než ve vojáky francouzské.“

René Pleven

Francie – pod tlakem a také vzhledem k silící závislosti na USA v Indočínně – částečně ustoupila a Schuman oznámil Státnímu departementu, že jeho vláda neodmítla s konečnou platností vyzbrojení Spolkové republiky v rámci evropské armády, klade si však podmínku, že „německé síly budou spjaty s existující organizací takovým způsobem, že do ní budou solidně začleněny, namísto toho, aby se vytvářely souběžně s touto organizací“. Bylo zahájeno nové kolo rozhovorů, tentokráté i s účastí ministrů obrany zainteresovaných zemí. Spojené státy pokračovaly v nátlaku na západní Evropu a v této situaci Francie aktualizovala původní Achesonovu ideu evropské armády. Dne 24. října 1950 vystoupil premiér René Pleven s návrhem na vytvoření společných ozbrojených sil, ovšem s podmínkou, že předpokládaný německý kontingent bude kompletně rozptýlen v multinárodní armádě, podřízené Radě Evropy. Pleven tedy souhlasil s vyzbrojením Němců, nikoli Spolkové republiky. Spojené státy, přestože nová francouzská iniciativa korespondovala s dřívějšími koncepcemi Trumanovy administrativy, reagovaly na Plevenův plán zdrženlivě. Washington se obával zdlouhavého jednání a preferoval přímé začlenění německých jednotek do Severoatlantické koalice. Na druhé straně však Američané museli do určité míry respektovat stanovisko Francie. Zasedání Rady NATO v prosinci 1950 akceptovalo Plevenův plán a doporučilo „projednat s Bonnem otázku zapojení Spolkové republiky do evropského vojenského seskupení“.

Mezitím také probíhaly rozhovory o hospodářské integraci. Mýšlenka sjednocené Evropy se objevila již před druhou světovou válkou, nejvýrazněji snad v projektu francouzského politika Brianda z konce dvacátých let. Po roce 1945 ožila ve stíněném prostoru západní Evropy. Souběžně se začínající studenou válkou krytalizovaly dva rozdílné projekty evropské konstrukce. První z nich usiloval o vytvoření atlantického celku pod vedením Spojených států. Druhý plán měl kontinentální rozměr a vycházel z objektivně shodných zájmů Francie a Spolkové republiky. Paříž, poučená minulostí, chtěla mít pod kontrolou německou hospodářskou a posléze i vojenskou obnovu a bonnská vláda chápala integraci jako prostředek k dosažení úplné politické suverenity. Velká Británie kolísala mezi těmito dvěma alternativami a nadále trvala nejen na zachování své plné suverenity, ale i na uchování privilegovaného vztahu se Spojenými státy a s Commonwealthem. Zkušenosť Rady Evropy, vzniklé v lednu 1949, poměrně rychle prokázala, že zřejmě nebude možné uskutečnit okamžitě sjednocení starého kontinentu. Toto zjištění vedlo francouzského politika a národohospodáře Jeana Monmeta k vypracování strategie etapové integrace na základě ekonomického a technologického seskupování. Monnetovy myšlenky, převzaté tehdejšími vůdčími činiteli evropské křesťanské demokracie – R. Schumanem, A. De Gasperim a K. Adenauerem – usilujícími o novodobou

podobu někdejší říše Karla Velikého s osou na Rýnu, se realizovaly v tzv. Montánní unii, která vytvořila společný trh uhlí a oceli. Pařížskou smlouvu podepsaly v dubnu 1951 Francie, Itálie, Spolková republika Německo a země Beneluxu. Evropské společenství uhlí a oceli – Montánní unie – odstranilo v uhebném a ocelářském průmyslu signatářských zemí celní bariéry a zavedlo v integrovaných odvětvích jednotný trh pracovní síly. Montánní unie začala fungovat v lednu 1952. Velká Británie účast ve společenství odmítla. Účast SRN byla jednoznačně dílem Konrada Adenauera, který ideu hospodářského společenství prosadil proti silnému odporu sociální demokracie, koalici FDP i části své vlastní strany CDU. Veřejnost akceptovala kancléřovu evropskou politiku až v roce 1958.

Montánní unie vytvořila reálnou politickou základnu pro diskuse o vojenských otázkách. Zvláštní výbor pod vedením severoamerického velvyslance Spofforda rozpracoval různé varianty tzv. Evropského obranného společenství. Jestliže Francouzi navrhovali formování národních praporů, které měly tvořit základ mezinárodních jednotek vyššího typu – pluků, brigád a divízií, prosazovali Američané národní divize s nadnárodní integrací až ve velitelských štábech. Adenauer přirozeně podporoval severoamerickou koncepci, neboť ta vycházela vsiřic německým představám o vybudování vlastní armády. Spoffordův komitét nakonec dospěl ke kompromisnímu řešení, kdy se budoucí evropská armáda měla skládat z národních bojových skupin, doplněných o mezinárodní tankové divize a letectvo. Německo by postavilo kontingent z 1 500 000 vojáků, ovšem bez vrchního velení. Adenauer proti tomuto plánu osře vystoupil a 11. prosince 1951 otevřeně prohlásil: „Bez vlastní těžké výzbroje by Němci byli bezbranní vůči agresi a bez svého nejvyššího velení by se stali pouhými žoldneři jiných zemí.“ Následovala další výměna názorů o finálním profilu evropské armády.

Otevřeným problémem zůstávala však i forma britské účasti. Laburistická a od konce roku 1951 i konzervativní vláda zaujímalá vůči myšlence Evropského obranného společenství rezervované stanovisko. Londýn nehdal obětovat budoucí integrované Evropě své imperiální zájmy. Laburisté nakonec Plevenův plán negovali. Tím více zajímal západní Evropu přístup nového Churchillova kabinetu. První oficiální reakce byly rozporuplné. V listopadu 1951 prohlásil ministr vnitra Maxwell Fyfe na zasedání Evropské rady ve Strasburku, že konzervativní vláda schvaluje dosavadní francouzskou iniciativu a není vyloučena její aktivní účast při výstavbě evropské armády. Téhož dne, tj. 28. listopadu, ministr zahraničí Anthony Eden, který v Římě konferoval s generálem Eisenhowerem, zdůraznil, že „Velká Británie do Evropského obranného společenství nikdy nevstoupí“. Edenovo odmítnutí odpovídalo

severoamerickému záměru, neboť Truman se obával případného britského souhlasu, který by znamenal faktické pozdržení německé remilitarizace. Británie se v poválečné době programově orientovala na Spojené státy a své mocenské oslabení se snažila kompenzovat silou anglosaského svazku. Z tohoto kalkulu vyplynul i zdůznenlivý postoj konzervativní špičky vůči západoevropské politice. Vývoj v německé otázce pozorně sledovala i Moskva. Stalin instrumentálně prosazoval uzavření mírové smlouvy, která v jeho pojetí měla zásadním způsobem oslabit vazbu mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy. V tomto ohledu vyzněla i pražská porada ministrů zahraničí zemí sovětského bloku v říjnu 1950, která navrhla podepsání mírové smlouvy s Německem, jež by „vyloučila jakékoli formy remilitarizace“. SSSR shnul výsledky pražské porady do nóty, kterou 3. listopadu 1950 adresoval vládám tří západních mocností. Tato rzye propagandisticky motivovaná iniciativa zůstala bez odezvy.

V březnu 1952 zaslala Moskva západním mocnostem nový návrh mírové smlouvy s Německem. Stalinův projekt předpokládal mj. svobodné volby a následné vytvoření sjednoceného, zcela suverénního a neutrálního státu s vlastní armádou. Západ nemohl sovětskou nótu otevřeně ignorovat, ale výsledek pražské porady z 20. března byl nakonec negativní. V identických odpovědích sice západní mocnosti akceptovaly svobodné volby a princip německého sjednocení, ale odmítly požadovanou neutralitu. Také pro Konrada Adenauera byla myšlenka neutrality naprosto nepřijatelná. Jistotě západoevropského společenství obětoval i blízkou vidinu německé jednoty.

Problém březnové nóty je stále otevřenou záležitostí. Byl Stalin skutečně ochoten připustit svobodné volby a fakticky odepsat NDR ve prospěch sjednoceného, přisně neutrálního Německa? Z ruských archivů je patrné, že celá záležitost měla instrumentální charakter a byla namířena proti připravované dohodě o Evropském obranném společenství. V lednu 1952 zaslali nejvyšší představitelé sovětské okupační správy ve východním Německu, maršál Čujkov a politický reprezentant V. S. Senjonov, moskevskému ministerstvu zahraničí rozsáhlý elaborát o připravované ofenzivě NDR proti západoněmecké remilitarizaci – výzva k obyvatelstvu SRN, organizování národního protestu, žádost Lidové sněmovny o brzké uzavření mírové smlouvy. V této souvislosti měla sovětská vláda v polovině března publikovat úplný text navrhovaného preliminaré. Tehdejší náměstek ministra Andrej Gromyko odmítl tuto připravovanou aktivitu s tím, že chod události nemůže určovat poražená země a v memorandu pro Stalina z 21. ledna navrhl následující postup: vláda NDR se obrátí na velmocenskou čtyřku s prosbou o uspišení podpisu mírové smlouvy, načež Moskva podpoří tuto žádost a předloží svým partnerům vlastní návrh celkového řešení německé otázky. Gromykův scénář byl přijat a odpovědí na

východoněmeckou supliku z 13. února byla Stalinova nota z 10. března. Její obsahové poselství však překročilo původní koncept a vyvolalo ony rozpaky. Cílem této hry státnoucího diktátora skutečně nebylo sjednocení a neutralizace Německa, ostatně pro případ kladné reakce Západu měla Moskva připravené pečlivě propracovaný systém obstrukcí, ale narušení postupující stabilizace euroatlantických struktur.

Diplomatická korespondence o Stalinově notě sice pokračovala do léta roku 1952, ale na úspěšném ukončení jednání o Evropském obranném společenství již nemohla nic změnit. Dne 26. května 1952 byla slavnostně podepsána Smlouva o vztazích mezi třemi mocnostmi a Spolkovou republikou Německo. Tato tzv. Generální smlouva ukončila válečný stav mezi SRN a západními spojenci, rušila modifikovaný okupační statut z roku 1949 a formálně udělovala Spolkové republice státní suverenitu. Bonnská vláda získala širokou pravomoc ve vnitřní i zahraniční politice a souhlas k budování ozbrojených sil. Západní mocnosti si však i nadále ponechaly zvláštní práva, včetně kontroly okupačních sektorů v Berlíně. Konrad Adenauer charakterizoval ve svých pamětech Generální smlouvu jako „nástroj přeměny Spolkové republiky v subjekt mezinárodní politiky, spojení západních mocností, jejichž protivníkem ještě věčera byla, jako určitou předběžnou mírovou smlouvu“.

O den později, 27. května 1952, byla v Paříži podepsána dohoda o vytvoření Evropského obranného společenství (EOS). Velká Británie sice do nového uskupení nevstoupila, ale písemně se zavázala k jeho podpoře. Dohoda potvrdila rovnoprávnou účast Spolkové republiky Německo a zdůraznila přímou vazbu EOS na severoatlantickou alianci. Evropské obranné společenství se mělo stát nadnárodní organizací se společnými ozbrojenými silami, rozpočtem i politickými orgány. Integrovaná armáda se 14 francouzskými, 12 německými, 12 italskými a pěti divizemi států Beneluxu by velitelsky podléhala NATO.

Obě smlouvy zajišťovaly Bonnu politickou a částečně i vojenskou suverenitu. V širším smyslu znamenalo EOS perspektivní posílení západoevropské síly, neboť až do té doby byl starý kontinent prakticky bezbranný vůči reálné sovětské vojenské hrozbě.

Pařížské dohody

Pařížská dohoda o EOS ještě vyžadovala schválení parlamenty signatářských zemí. V následujících měsících se západoevropská veřejnost rozdělila na stoupence a odpůrce ratifikace. Spojené státy očekávaly rychlý souhlas, ale porozumění našly pouze na Rýnu. Spolkový sněm ratifikoval dohodu o EOS v březnu 1953 224 hlasy proti 166 projevům nesouhlasu komunistických a sociálně

demokratických poslanců. Ve Francii byla situace složitější. Proti Evropskému obrannému společenství se formovala široká opoziční koalice od krajní levice po gaullisty. Odpůrci smlouvy argumentovali francouzskými národními zájmy, koloniálními závazky, absencí Velké Británie a konečně i hrozbou obnovy německého militarismu. Slinou odezvu měla vystoupení generála de Gaulla, který považoval evropskou armádu za „špatný vitp“. Na tiskové konferenci v pařížském hotelu Continental 25. února 1953 například prohlásil: „Je jasné, že tato smlouva vede za současné americké politiky přímo k vojenské a politické hegemonii Německé říše v Evropě.“ Francouzská vláda zoufale manévrovala a snažila se původní dohodu rozmělnit četnými dodatky a výjimkami, ale opozice neměla kapitulovat.

Mezitím ve Spojených státech nastoupila nová republikánská administrativa prezidenta Dwighta Davida Eisenhowera. Příchod Johna Fosteria Dullese do vedení Státního departmentu vyvolal určité změny v zahraniční orientaci Washingtonu. USA se nyní zaměřily na čtyři hlavní okruhy problémů – podpora integračním procesům v západní Evropě, včetně připravované remilitarizace SRN, ustavení vojenského bloku na Středním východě, ukončení války v Koreji, ovšem bez oslabení vlastních mocenských pozic v Asii, a v neposlední řadě realizace nového přístupu vůči Sovětskému svazu a jeho satelitům. Trumanova doktrína zadržování byla nahrazena aktivní politikou „osvobození“ J. F. Dulles veřejně zavázal Spojené státy k vymaření střední Evropy ze sovětského područí. Za existence NATO, s perspektivou vyzbrojené Spolkové republiky a důrazu na aktivní strategii USA se i proklamace doktríny osvobození jevíla jako reálné zacílení americké ofenzivy vůči slabému članku sovětského bloku. Jak ovšem na počátku devadesátých let konstatoval Zbigniew Brzezinski, tato ofenziva se nikdy neuskutečnila. Doktrína osvobození byla strategickým blufem, určeným pro domácí politickou scénu. Jediným konkrétním výsledkem této koncepce bylo rozšíření vysílacího času Radia Svobodné Evropy a zvýšení finančních dotací politickým aktivitám středoevropského exilu. Strategická prázdnota doktríny osvobození vyšla plně najevo v dramatických měsících října 1956, kdy se ořásaly komunistické režimy v Polsku a v Maďarsku.

Na druhé straně působily také obavy Stalinových dědiců z toho, že by Západ mohl využít nesporné labilitu sovětské špičky po „hospodářově“ smrti a tak se snažili poněkud obrousit nebezpečné hrany studené války. Lavrentij Berija se dokonce opět zabýval myšlenkou opětého sjednocení Německa výměnou za jeho trvalou neutralitu. Ostatní zřejmě nechťli jít tak daleko, ale dvojice Chruščov-Malenkov po jistou dobu přitakávala duchu Ženevy. Mezihra netrvala dlouho a již potlačením východoněmecké revolvy 17. června 1953 signalizovalo

postupný návrat sebedůvěry. Sovětská mocenská politika se postupně oprostila od strnulých dogmat Josifa Stalina a aniž by cokoli slevila z předchozích zá-
měrů (kontrola střední Evropy, neutralizace odstrašující jaderné síly USA, pro-
nikání v Asii) prosazovala pružný přístup k problémům světové politiky s ak-
centem na vazby k emancipujícímu se třetímu světu.

Po skončení války v Koreji mezinárodní napětí částečně polevilo a Moskva
zahájila v srpnu 1953 novou diplomatickou ofenzivu. V sérii not, které adre-
sovala vládním třem západním mocnostem, navrhla svolání čtyřky a projednání mí-
rové smlouvy s Německem. Do konce roku sovětská vláda ještě několikrát žá-
dala o svolání velmocenského summitu. Zatímco Francie a Velká Británie
zaujaly k moskevskému podnětu vstřícné stanovisko, Spojené státy a Spolko-
vá republika reagovaly zdrženlivě.

V prosinci 1953 se na Bermudách setkali šéfové vlád a ministři zahraničí
Spojených států, Velké Británie a Francie. Většinou diskutovali o problematice
Evropského obranného společenství. Dulles trval na uskutečnění původního
projektu a odmítal jakákoli alternativní řešení. Bidault opakoval francouzské
výhrady vůči plánované organizaci, požadoval záruky, včetně kontroly Sarška
a další přítomnosti amerických a britských jednotek na západoněmecké půdě.
Dulles nechal tyto požadavky v úvahu a proti Francii vystoupil i Winston
Churchill. V nekonečných rozhovorech zdůrazňoval, že s myšlenkou obranné-
ho svazku přišli francouzští politikové a toto řešení by mělo být pro Paříž vy-
hodnější než samostatná německá vojenská síla. V případě francouzského od-
mítnutí smlouvu ratifikovat hrozil britskou podporu projektu kanceléře
Adenauera na ustavení čisté národní armády, včetně jejího začlenění do atlan-
tického paktu. Účastníci berlínské schůzky hodnotili i sovětskou aktivitu a po
určitém váhání nakonec přijali návrh na svolání konference čtyř mocností.

Na základě tohoto rozhodnutí se 25. ledna 1954 sešli v Berlíně ministři za-
hraničí USA, SSSR, Velké Británie a Francie. Západní státy předložily tzv.
Edenův pětiletý plán, který předpokládal provedení celoněmeckých voleb
pod velmocenskou kontrolou, postupné formování ústředních institucí, přijetí
nové ústavy a posléze i přípravu a podpis mírové smlouvy. Pro takto sjedno-
cené Německo by ovšem i nadále platily jak Generální smlouva, tak Pařížská
dohoda o Evropském obranném společenství. Sovětská delegace kontrovala
4. února návrhem na vytvoření prozatímní celoněmecké vlády na základě voleb,
přičemž Evropské obranné společenství mělo být nahrazeno smlouvou o ev-
ropské kolektivní bezpečnosti. Západ tuto ideu odmítl, stanoviska byla příliš
protikladná. Niemeně berlínská konference po delší době opět dokumentovala
možnost vzájemného jednání mezi Západem a Východem, pozitivně se rozvíjela
diskuse o státní smlouvě s Rakouskem a bylo určeno datum ženevské schůzky.

Tato konference, která probíhala od dubna do července 1954, přerušila válku
v Indonésii a doložila vzestup emancipačního hnutí v Asii. V této atmosféře se
připravovala ratifikace smlouvy o Evropském obranném společenství ve Francii.
Vláda Pierra Mendès-France (1907-1982) rozlišovala mezi nadnárodní pova-
hou EOS, což odmítala, a samotným faktem remilitarizace SRN, kterému se
nebránila. Na jednání šesti zainteresovaných zemí v Bruselu od 19. do 22. srpna
1954 se pokusila omezit nadnárodní charakter EOS a navrhla v tomto ohledu
doplňkový protokol, čímž chtěla uspokojit gaulisty, kteří jednoznačně odmí-
tali rozmělnění francouzských ozbrojených sil v „jakési bezbarvé omáčce“.
Tato pozdní iniciativa Paříže byla odmítnuta a vláde poté nezbylo nic jiného,
než předložit smlouvu o EOS poslanecké sněmovně v původní podobě. Ná-
rodní shromáždění 30. srpna 1954 Evropské obranné společenství odmítlo vět-
šinou 56 hlasů komunistů, gaulistů a socialistů. Adenauer byl tímto výsled-
kem silně zasažen a chápal jej jako osobní prohru.

Ve Washingtonu charakterizovali francouzské hlasování jako neodpovědný
projev svévolie, neboť padl celý projekt vytvářený od počátku padesátých let,
včetně zásadní Generální smlouvy. John Foster Dulles adresoval do Paříže
vážné hrozby ohledně „přehodnocení závazků Spojených států vůči kolektivní
obraně západní Evropy“. Neustále hovořil o „kritici rozměrů téměř hrozivých“.
Američané byli rozhodnutím francouzské sněmovny skutečně zaskočeni, pro-
tože neměli připravené alternativní řešení vzniklé situace. Na počátku září
1954 uvažoval Dwight Eisenhower nahlas před W. Bedellem Smithem: „Musí-
me se zaměřit na nalezení náhrady za Evropské obranné společenství. Nemů-
žeme přiznat svou porážku.“ Podle prezidentova názoru měly Spojené státy
možnost následujícího výběru: „Zainteresované strany zcela přehodnotí myšlen-
ku Evropského obranného společenství. Dále mohou účastnické země atlantické
smlouvy uspořádat konferenci o přímém začlenění Německa do aliance. Není
vyloučena ani varianta bilaterálních smluv se Spolkovou republikou.“ Na ob-
dobné téma konferoval 16. září J. F. Dulles s Konradem Adenauerem. Shodli
se na nutnosti zapojení SRN do Severoatlantické koalice.

Východisko ze vzniklého patu nalezla britská diplomacie, konkrétně Antho-
ny Eden, údajně při ranním holení v koupelně. Na přelomu září a října 1954
se v ponurém londýnském Lancaster House uskutečnila konference sedmi zá-
padoevropských zemí, Spojených států a Kanady. Britský ministr zahraničí
zde přednesl návrh na rozšíření Bruselského paktu o SRN a Itálii. Tato alian-
ce z roku 1948 byla zcela ve stínu NATO a její existence měla již jen formál-
ní charakter. Ostatně i v Edenuv konceptu plnila úlohu legální základny pro
vojenskopolitické zapojení SRN do atlantického společenství. Bruselská or-
ganizace, přejmenovaná nyní na Západoevropskou unii, přebírala některé



funkce, jež původně mělo plnit EOS, včetně jisté kontroly nad německým zbrojením. Členské země si ponechaly strukturu národních armád s plánovanou integrací ve velitelské špičce. Velká Británie, jejíž členství v Západoevropské unii automaticky vyplývalo z účasti na Bruselské smlouvě, se zavázala, že bude i nadále na evropské pevnině udržovat své ozbrojené síly. Tento závazek měl Francii kompenzovat tradiční nedůvěru vůči vyzbrojenému Německu. Bonn získal povolení k postavení 12 divízií národní armády a zelenou k zahájení výroby. Souběžně byla SRN doporučena k přijetí do Severoatlantické aliance.

Výsledky londýnské konference vytvořily předpoklad k podpisu tzv. Pařížských dohod. Dne 23. října 1954 byla ve městě nad Seinou podepsána řada významných dokumentů. První se týkal vytvoření Západoevropské unie, jejíž ozbrojené síly se podřízovaly velení NATO. Protokol o kontrole zbrojení zakazoval SRN výrobu zbraní hromadného ničení, vlastnictví dálkových raketových střel, strategických bombardovacích letadel a velkých válečných lodí. Dalším dokumentem byla Úmluva o vztazích mezi třemi západními mocnostmi a bonnskou vládou, což byla nově upravená Generální smlouva z roku 1952. Formálně odvolávala okupační režim a opět deklarovala suverenitu Spolkové republiky Německo. Okupační síly v SRN získaly statut spojeneckých jednotek. Západní trojka si však udržela výsostná práva v západních sektorech Berlína. Souběžně byl v Paříži podepsán i protokol o přijetí Spolkové republiky do NATO, což se uskutečnilo v květnu 1955. Bonnská vláda byla také uznána Západem za jediného představitele německého lidu, čímž byla potvrzena Hallsteinova doktrína právní neexistence NDR.

Moskva rozvinula vůči Pařížským dohodám velkou propagandistickou kampaň, do které zapojila celou evropskou levici. Na konci listopadu 1954 se v Kremle sešla konference osmi států sovětského bloku. Toto plénum vyzvalo Západ, aby ustoupil od ratifikace Pařížských dohod. Instrumentálně opět argumentovalo uspořádáním celoněmeckých voleb, uzavřením smlouvy o evropské kolektivní bezpečnosti, ale závěrečné komuniké obsahovalo i vážné varování o možném ustavení vojenské aliance. Tuto alternativu prosazovala sovětská generálie, především maršál G. K. Žukov, který o její aktuálnosti přesvědčil i N. S. Chruščov. Moskva také upozornila 16. a 20. prosince Francii a Velkou Británii, že případná ratifikace Pařížských dohod bude automaticky znamenat vypovězení bilaterálních smluv o vzájemné pomoci, které byly uzavřeny ještě v průběhu druhé světové války. Proti ratifikaci dohod protestovala i západoněmecká levice. Její tzv. Německý manifest, který byl přijat na shromáždění v chrámu sv. Pavla ve Frankfurtu nad Mohanem, varoval před zvýšením válečného nebezpečí v Evropě.

Přes rozsáhlou diplomatickou i mediální aktivitu Sovětského svazu a jeho satelitů, včetně západoevropských komunistických stran, byly Pařížské dohody ratifikovány. Dne 30. prosince francouzskou poslaneckou sněmovnou, následoval britský parlament a 27. února 1955 je potvrdil Spolkový sněm. Mendes-France charakterizoval Pařížské dohody jako nesporný úspěch Francie, ve skutečnosti se jednalo o vítězství Adenauerovy politické koncepce. Francouzské odmítnutí ratifikovat smlouvu o Evropském obranném společenství de facto urychlilo německou remilitarizaci. Výstavba spolkové armády byla poté spojena se jménem razantního bavorského politika Franze Josefa Strausse, který se v říjnu 1956 stal ministrem obrany SRN.

Dne 5. května 1955 vstoupily Pařížské dohody v platnost a 9. května se Spolková republika stala členem Severoatlantické aliance. Sovětský blok reagoval na tyto skutečnosti ustavením vojenského uskupení Varšavské smlouvy, kterou 14. května 1955 podepsaly Albánie, Bulharsko, Německá demokratická republika, Polsko, Rumunsko, Maďarsko, Československo a Sovětský svaz. V čele spojeného velitelství ozbrojených sil stannul sovětský maršál Ivan Stepanovič Koněv. Vedoucím orgánem Varšavské smlouvy se stal Politický poradní výbor, v němž síce byly zastoupeny všechny účastnické státy, ale zásadní rozhodnutí byla vždy v rukou Rusů. Postupně vznikaly i další instituce, například Vojenská rada či Výbor ministrů obrany. Strategická koncepce Varšavské smlouvy byla založena na ofenzivní vojenské doktríně Sovětského svazu, která předpokládala vedení útoku ve dvou základních směrech, severním přes Polsko a NDR a jižním přes Maďarsko. Podle předstev sovětských maršálů mělo být Lamanského průlivu dosaženo v krátkém čase šesti týdnů. Československé tankové a motostřelecké divize tvořily součást prvního sledu a jejich operační cíle vymezovalo německo-francouzské pomezí. Obyvatelstvo nárazníkového pásma střední Evropy bylo odepřáno.

Evropské hospodářské společenství

Hospodářský úspěch Montánní unie dovolil překlenout politický nezdár Evropského obranného společenství a vyúsit v podpis Římských dohod dne 25. března 1957, jimiž byly vytvořeny Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropské společenství pro atomovou energii (EURATOM). Obě seskupení začala fungovat od 1. ledna 1958 a prvními členy byly státy Montánní unie. Římskou smlouvou se EHS zavazovalo prohloubit již existující Společenství uhlí a oceli, realizovat společnou zemědělskou, dopravní a celní politiku a umožnit volný pohyb pracovních sil a kapitálu. V perspektivě byla připravena i forma politické integrace.

Velká Británie původně odmítla účast v EHS a usilovala o zformování alternativního seskupení. Výsledkem bylo založení Evropského sdružení volného obchodu (ESVO) v roce 1959. Jeho členy se staly Dánsko, Finsko, Lichtenštejnsko, Island, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie. ESVO se však nikdy nestalo skutečnou alternativou EHS a od data svého vzniku prakticky stagnovalo. V roce 1961 rozhodla britská vláda o změně své dosavadní politiky vůči EHS a požádala o přijetí. Jelikož Francie její přihlášku dvakrát vetovala, stala se Velká Británie členem EHS až v roce 1973, společně s Dánskem a Irskem. Řecko bylo přijato v roce 1981, Španělsko a Portugalsko roku 1986. Přes problémy, především v zemědělské politice, se EHS stalo významnou hospodářskou silou, která přispěla k posílení stability západní Evropy. V roce 1967 se EHS, EURATOM a Montánní unie sloučily v širší organizaci Evropského společenství (ES). Jeho cílem se stala úplná hospodářská a politická integrace členských států ve smyslu římských dohod.

II. První krize sovětského bloku

V březnu 1953 zemřel na své chatě v Kunevu u Moskvy Josif Vissarionovič Stalin. S diktátorem byl spojeny naděje na změnu systému. Především v satelitních zemích narůstala nespokojenost a původní čisté sociální požadavky, jako zvýšení mezd či zajištění dostatečného množství potravin, se měnily v projevy politického nesouhlasu s komunistickou totalitou. Tyto konflikty byly ještě umocněny bojem Stalinových dědiců o nástupnictví. Proti vítěznému muži bezpečnostního aparátu L. P. Beriovi se vytvořila nepevná koalice zbyvajících diadochů, kteří si po jeho násilném odstranění v červenci 1953, rozdělili klíčové státní a stranické funkce. Prvním tajemníkem ÚV KSSS se stal N. S. Chruščov, předsedou rady ministrů G. M. Malenkov (1902–1988) a předsedou prezidia Nejvyššího sovětu byl „zvolen“ K. J. Vorosilov (1881–1969).

Československo a NDR

K prvnímu otevřenému střetu mezi státní mocí a nespokojenou veřejností došlo v červnu 1953 v Československu, kde po provedení ménové reformy a zvýšení cen potravin spontánně propukly ve více než stovce závodů protestní stávky, které v západočeské Plzni vyústily v rozsáhlé pouliční demonstrace dělníků Škodových závodů proti existujícímu režimu. Vláda nasadila vůči revoltujícím městu početné bezpečnostní jednotky, lidové milice a vojsko. Silou a následnou represí sice Praha situaci zvládla, ale stranickému vedení Antonína Novotného (1904–1975) bylo zřejmé, že určité změny v hospodářské a sociální sféře jsou nutné. Nadále ovšem odmítalo jakékoli diskuse o reformě politického systému založeného na absolutní moci komunistické strany.

Také v Německé demokratické republice se lavinovitě šířila nespokojenost se špatnými životními podmínkami. Ve veřejnosti silně rezonovaly nepodložené zprávy o uvolnění sovětského okupačního režimu a o odvolání generálního tajemníka ÚV SED Waltera Ulbrichta. Tento přesvědčený stalinista, jehož osobnost zformovala Kominternu, odmítal jakékoli změny dosavadního mocenského organismu. V této situaci vyvolalo rozhodnutí vlády o upevnění pracovních norem vlnu skutečného lidového odporu. Stávka stavebních dělníků ve východním Berlíně 17. června 1953 byla první jiskrou rozsáhlého požáru, který zasáhl řadu průmyslových center. Ministerská rada sice vyhlásila v celé zemi výjimečný stav, ale nedokázala začínajícímu povstání čelit vlastními prostředky. Rozhodl až zásah sovětské armády, jejíž tankové jednotky dělnickou vzpouru potlačily. V této souvislosti jsou zajímavá dosud nepublikovaná